

arkivXet

information från arkiv gävleborg

årgång 31 nr 3/2022

Vem var fotografen?

Mysterier vid **SKARVBERGET**

Olycksdrabbade E4:an och svedjebönderna som förlitat sig på småfolk och trolldom. Sida 8

GÅTAN JOHAN FILIP NORDLUND

Massmördaren på ångfartyget
Prins Carl. Sida 12

Sida 10

Arkivens dag

runt om i länet

lördagen 12:e november

"SLEVEN" SÄFWENBERG

Klädesplaggen med övernaturliga egenskaper. Sida 6

MYTER OCH MYSTERIER

Foto: Evelin Skoglund

Myter och mysterier – ett specialnummer från Arkiv Gävleborg

Varje år firas Arkivens dag, och varje upplaga av evenemanget har sitt eget tema. I år väljer vi att uppmärksamma personer och platser som retar fantasin. Texterna i det här numret rör sig över flera områden. Arkiv Gävleborg bevarar och tillgängliggör drygt 6 000 arkiv, och spridningen är enorm. Vi har arkiv som handlar om folkbildning, koloniträdgårdar, bilar, rösträtt, järnbruk, biodling, sparbanker, friluftsliv, dagstidningar, nordsvenska hästar, hockey, nykterhet, trosuppfattningar, segling, facklig verksamhet... ja, det handlar om allt möjligt mellan himmel och jord, bara det härstammar från civilsamhället och Gävleborgs län! Och det fylls hela tiden på med nya arkiv. Arkiv Gävleborg innehåller material som är resultatet av säkert miljoner människors arbete – och samarbete. Vi tar emot, rengör, ordnar och förtecknar materialet

så att det blir sökbart – av respekt för verksamheterna och för att materialet är vår gemensamma, värdefulla historia. Det som dokumenteras idag, blir historia imorgon.

Genom att gräva i arkiven kan gamla sanningar omprövas, nya spännande fakta lyftas fram i ljuset. Människor och händelser väcks till liv på nytt! Och det är ibland ruskigt underhållande att läsa gamla brev eller berättelser. Texterna i det här numret är lite speciella, eftersom temat gör att de fokuserar på det sensationella och fantasieggande. Hoppas du finner något intressant – och stöd gärna vår verksamhet, genom att bli medlem i vår ideella förening. Varje medlem och bidrag värderas högt!

Anders Wesslén, länsarkivarie

Minnen och märkvärdigheter med Fredrik Winblad von Walter

Redaktör Albert Andersson, som hade ett stort lokal-historiskt intresse, korresponderade livligt med en rad kända hembygdsprofiler i Hälsingland. Hans personarkiv innehåller bevarade brev till och från Hilding Mickelsson, Hans Lidman och Märta Brodén för att bara nämna några exempel. Av alla färgstarka personligheter som avsatt spår i Albert Anderssons arkiv är det ändå en som sticker ut. Andersson själv kallar honom "nästan en legend i vår provins". Han hette Fredrik Winblad von Walter.

I en kort levnadsbeskrivning över Winblad von Walter tecknar Albert Andersson konturerna av en mot-satsernas man: adlig men fattig, oskolad men spränglärd. Till yrket och till hela sin identitet var han soldat, men han var också en stor konstnärlig begåvning som skrev, målade tavlor och spelade fiol.

Efter pensioneringen från tjänsten som underofficer vid Hälsinge regemente 1907 kunde Winblad von Walter ägna sig med större kraft åt sitt främsta fritidsintresse: hembygdsforskningen. I boken *Helsingminnen*, med undertiteln "berättelser och sägner, krigsbragder och äfventyr, historiska skildringar och kulturbilder", återger Winblad von Walter, mustigt och dramatiskt, många märkvärdiga händelser som ska ha utspelat sig i Hälsingland genom århundradena. Sägner om döds-dansen på Hårgaberget finns med, i en särskilt blodig version. Det gör också berättelsen om Staffan, Hälsing-lands apostel som blev ihjälslagen av hedningar på Tönnebroskogen, tillsammans med närmare hundra-talet andra mer eller mindre kända episoder ur landskapets förflutna. Sanningshalten i vissa av Winblad von Walters historier ha ifrågasatts, men berättarglädjen går inte att ta miste på.

I materiellt hänseende var Fredrik Winblad von Walter fattig. Någon ordentlig skolgång blev det aldrig tal om. Redan som åttaåring började han arbeta som ströpojke vid Forsa ångsåg för att hjälpa till med familje-försörjningen. Slakten hörde till kategorin "deklasserad adel". De hade ett fint namn, men i praktiken var de i högsta grad oprivilegierade. Säkert ingöt det här tidigt en känsla av främlingskap hos Winblad von Walter. Någon egentlig samhörighet kan han knappast ha känt, vare sig med den besuttna adeln eller med arbetarklassen.

Fredrik Winblad von Walter förvaltade en urgammal muntlig berättartradition. Namn, händelser, platser och årtal höll han i huvudet. När han föreläste, vilket han gärna gjorde, var det ytterst sällan som han använde sig av stödanteckningar. Han kunde gå åtskilliga mil genom hälsingeskogarna till någon avlägsen by och redogöra i

Porträtt av sergeant Fredrik Winblad von Walter ur ett album tillhörande Hälsinge regementes museums arkiv. I det civila tituleras han "dekorumsmålare" och "hestorieberättare".

detalj för varje gårds historia, ofta ända tillbaka till medeltiden, fritt ur minnet.

Det var något anakronistiskt över Fredrik Winblad von Walter, som att han vore född i fel tid. Den bilden får man av de brev och anteckningar som finns bevarade i Albert Anderssons personarkiv. Inte så lite påminner han om en modern Don Quijote.

En gång när Winblad von Walter var ute och gick i skogen hände något riktigt märkligt. På stigen en bit framför honom uppenbarade sig en viking i full mundering. Albert Andersson menar att det kan ha rört sig om en hallucination, men Winblad von Walter var säker på att det han såg var verkligt.

Jörgen Björk

Insjön

Torsåker

Utan värde...

I början av året åkte jag till Gärde byskola i Leksand. Personalen ville ha rådgivning i samband med tömning av ett källarförråd. Vi gick igenom gamla skolböcker, betygskataloger, herbarier, prispokaler, kartor, ritningar, nummerlappar till skidtävlingar och gamla Lyckoslantens med mera med mera.

Askar med glasplåtar från Gärde byskola i Leksand.

Foto: Ingela Sannesjö

I ett skåp gjordes ett rejält fynd (enligt min egen åsikt), flera askar med glasplåtar. De fick följa med till arkivet samma dag. Tänkte mig att någon fotokunskaps lärare hade tagit kort på skolbarnen i Gärde och kanske på händelser i byn. Men när jag gick igenom samlingen så såg jag att det stod "Torsåker 1894 utan värde" på locken! Om de nu var utan värde, varför hade de tagits från Torsåker och sedan sparats i Leksand i närmare 130 år? För mig är det ett mysterium.

Varför inte slänga dem direkt? Och vem är fotograf? Motiven var inga skolfoton, som jag först trodde, utan ateljéfoton s.k. "visitkort" med till största delen två varianter av bakgrund. Vattenvik med vass och tillhörande stubbe samt finare salong med draperier och en stol med rejäla tofsar.

Efter sökningar på nätet på sidor med gamla bilder så kände jag igen några motiv från "mina" glasplåtar och angiven fotograf var då "Linder & Nordin Insjön". Gärde by i Leksand hade en tid Insjön som postadress. Så fotografierna kan vara från Leksand, men de är inte några som vi i dagsläget känner till. Jag kontaktade Mats Lundell (som lagt ut bilden) och han var snäll och skickade bild på baksidan av fotot. Jag har också gått igenom registrerade företag i Länsstyrelsens arkiv utan att finna fotografierna. Så kan någon hjälpa mig att lösa mysteriet med de okända fotografierna från Insjön/Leksand vore jag tacksam. För mig har glasplåtar ett stort värde... även de från Torsåker.

Ingela Sannesjö

Arkivansvarig Leksands lokalhistoriska arkiv Leksands kulturhus

Regionalt kontaktombud för Arkivens dag i Dalarna

Kontakt: ingela.sannesjo@leksand.se

I ett urval av de glasplåtar som digitaliserats finns en blandning av ateljé- och utomhusfotografering.

För Spådom

I februari 1914 utesluts Johanna Persson från Tierps Södra Baptistförsamling. Orsaken är spådom. Johanna Persson, som föddes 1864 i Vendels socken, kallades i folkmun för "Mänkarbogumman". I en artikel från 2012 i Arbetarbladet skriver Ulf Ivar Nilsson hur Johanna var vida känd för att kunna bota de sjuka och förutse framtiden.

I arkiven är det dock svårt att hitta något om Johanna. På riksarkivets digitala forskarsal finns digitaliserat material från Tierps kyrkoarkiv. Där kan vi se, i död- och begravningsboken från 1926, att Johanna dog den 8 september av cancer.

I Uppsala läns norra domsaga från 1926 hittar vi också Johannas bouppteckning. Bland annat lämnar hon efter sig en brosch och ett fickur i guld, även en "wilstol" som hon kanske använde vid botandet av sina patienter. Hon lämnar också 775 kr i besparingar, det är lite över 25 000 kr i dagens penningvärde. Kanske kan man ändå tyda några spår i arkiven från den mystiska verksamheten som pågick i Mänkarbo.

Mössan som fick liv – om Slevens älskade bandypaltor

Det verkar nästan som att man måste vara lite stollig för att bli en riktig bra målvakt i bandy, fotboll eller vilken annan bollsport som helst. Målsen är individualisten bland lagspelare, den som alltid står i rampljuset, oavsett om laget vinner eller förlorar. Har man inte ett säreget psyke redan från början, så lär man bli tvungen att utveckla ett.

En bandymålvakt med klart excentrisk läggning var Sven "Sleven" Säfwenberg. I sina memoarer, som kom ut år 1936, berättar han öppen hjärtigt om en vidskeplighet gränsande till galenskap. "Svenska folket anser säkert att jag är en mäkta skrockfull individ", skriver han och det framstår närmast som en underdrift.

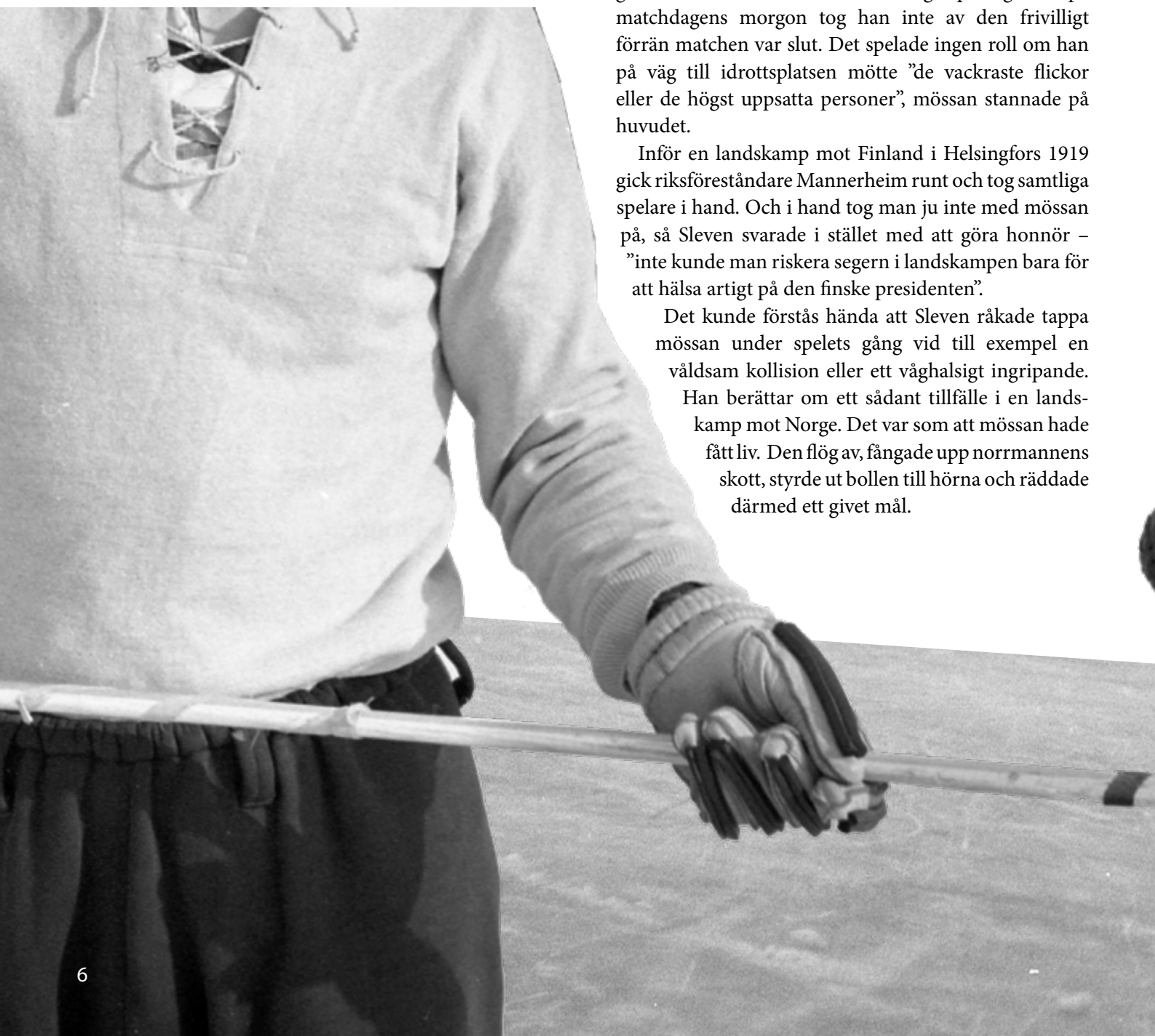
Under hela sin kvartssekelånga bandykarriär använde han exakt samma matchkläder i nästan varenda match. Han trodde nämligen på fullt allvar att hemligheten med framgångarna i bandyburen "låg just i dessa älskade paltor".

– "inte kunde man riskera segern i landskampen bara för att hälsa artigt på den finske presidenten".

Särskilt omgärdad av magiskt tänkande var Slevens gamla skolmössa. När han väl tagit på sig den på matchdagens morgon tog han inte av den frivilligt förrän matchen var slut. Det spelade ingen roll om han på väg till idrottsplatsen mötte "de vackraste flickor eller de högst uppsatta personer", mössan stannade på huvudet.

Inför en landskamp mot Finland i Helsingfors 1919 gick riksföreståndare Mannerheim runt och tog samtliga spelare i hand. Och i hand tog man ju inte med mössan på, så Sleven svarade i stället med att göra honnör – "inte kunde man riskera segern i landskampen bara för att hälsa artigt på den finske presidenten".

Det kunde förstås hända att Sleven råkade tappa mössan under spelets gång vid till exempel en våldsam kollision eller ett våghalsigt ingripande. Han berättar om ett sådant tillfälle i en landskamp mot Norge. Det var som att mössan hade fått liv. Den flög av, fångade upp norrmannens skott, styrde ut bollen till hörna och räddade därmed ett givet mål.

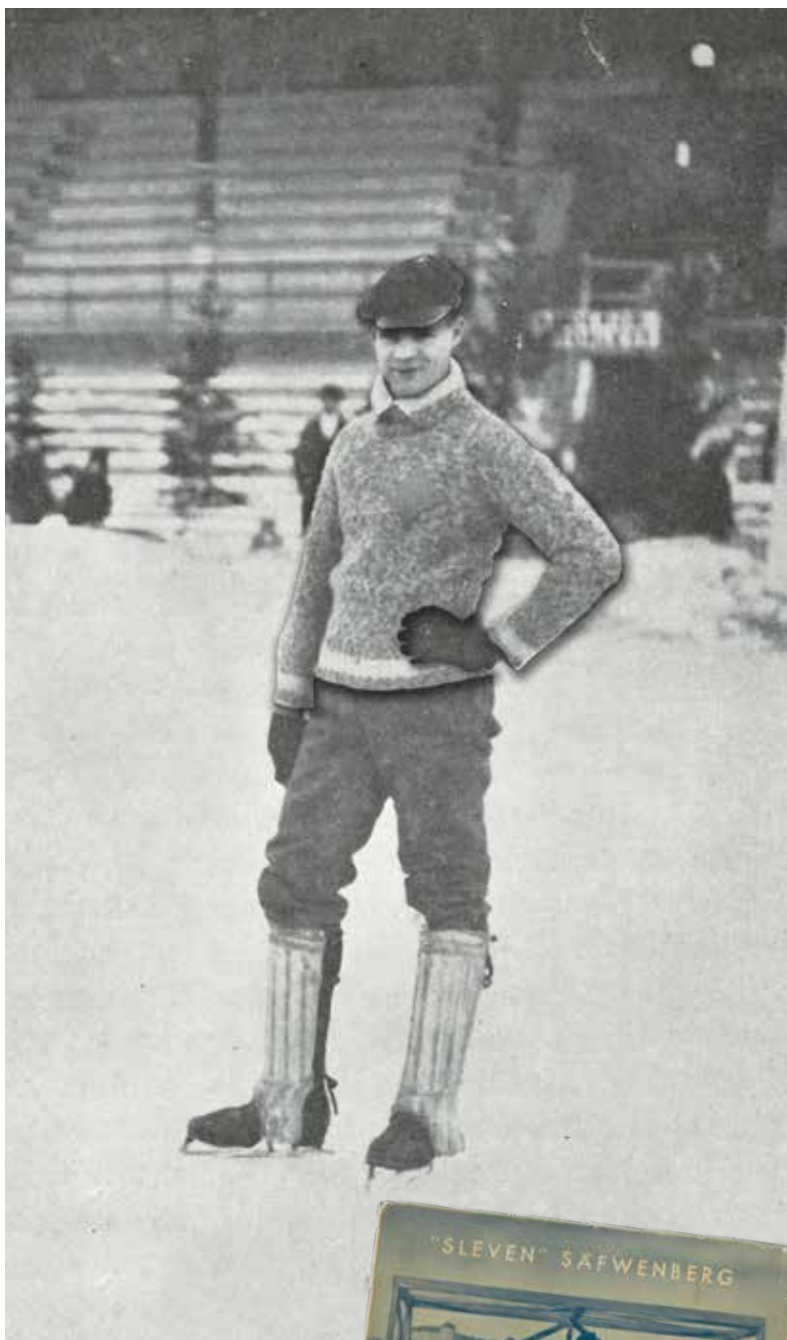

Ett annat klädesplagg med övernaturliga egenskaper var Slevens "kära bandytröja". Den fick under inga som helst omständigheter tvättas förrän säsongen var slut framåt vårkanten. Men tydligen kunde inte hustrun Greta låta bli en gång när hon fick syn på den lortiga och säkert ganska illaluktande tröjan. "Ja, då blir jag justerad på söndag", ska Sleven ha sagt när han påträffade tröjan nytvättad på klädstrecket i köket. Och mycket riktigt: enda gången som Sleven skadade sig allvarligt under bandykarriären var just i den nästföljande matchen.

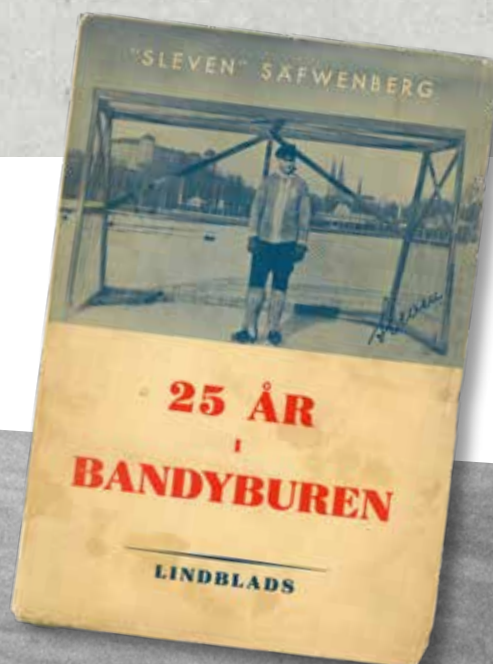
Sleven försörjde sig genom att tillverka och sälja idrottsartiklar, främst bandybollar och klubbor. I mitten av 1930-talet, när tiden som aktiv bandyspelare var över, flyttade han från Uppsala, där han hade representerat Idrottsföreningen Kamraterna, till Gävle och blev fabrikör i lite större skala. Han bodde och hade länge sin boll- och klubbfabrik inom hundra meters radie från där Arkiv Gävleborg håller till i dag. Bostaden hade adress Södra Fältskärsgatan 5 och fabriken Södra Fiskargatan 10.

Man kan säga att Sleven dog som han levde, i händelsernas centrum på bandyarenan. Det var under en match på Strömvallen mellan Forsbacka och SAIK i januari 1950. Sleven var där som åskådare. Plötsligt segnade han ned. Han hade fått en hjärtattack. Men eftersom han så gärna ville se färdigt matchen avböjde han ambulans-transport till lasarettet. När han precis återhämtat sig hjälpligt från den första attacken kom det en till. Och då gick hans liv inte att rädda.

Jörgen Björk

Sleven Säfwenberg med sin kända bandytröja och skolmössa. Fotot är taget ur boken "25 år i Bandyburen".

Trolljägaren

En solig höstdag knöt jag mina läderkängor och drog på mig oljerocken. Jag gick den gamla forvägen till grannen i Skarvtorpet. Stefan hade ordnat med en föreläsning om finska skogsbönder. Jag var på jakt efter troll, småknytt och andra väsen. Min förhoppning var att åhörarna skulle vara äldre, ha en anknytning till trakten och vara släktingar till de finska skogsbönderna som kom till Skarvsjön och trakterna där omkring. Det är kanske mindre känt att trakterna mellan Oslättfors och bort mot Hille är finnskog.

Min förutsägelse stämde in. Med mina 50 år var jag yngst. De finska skogsbönderna som under 1600-talets början lämnat nödår och armod i Finland, som tillhörde Sverige då, hade släkt kvar i trakterna. Jag förhörde mig med föreläsaren om trollen.

**"Hade man småfolk
boendes under golvet var
torpet tryggt och bra."**

Det stämde bra in att svedjebönderna förlitat sig på småfolket och använt sig av trolldom. Hade man småfolk boendes under golvet var torpet tryggt och bra. På kvällarna när de satt framför eldstaden kunde de lyssna på ljuden från dem. När jag hör ljud under golvet i min stuga ställer jag mig upp och stampar för att få tyst på mössen. Stugan är byggd av ättlingar till finnarna, kanske jag ska tänka till en extra gång innan jag stampar igen. Bor man mitt i skogen vill man ha vänner nära sig.

Ivrigt började jag prata med besökarna som mumsade på kolbulle och min lingonsylt som jag kokat ihop på vedspisen. "Nee" och skakande huvuden var det jag möttes av. Ingen hade hört talas om att det skulle ha förekommit troll och småknytt i skogarna, absolut inte på E4:an.

Min undran bottnar i alla de tidningsartiklar som finns från nutid om att diverse väsen stör trafiken och skapar olyckor vid Skarvberget. Tittar man på olycksstatistiken är E4-sträckningen förbi rastplats Skarvberget extra olycksdrabbad. Trafikverket menar att det beror på vägens lutning, men hur bilar kan börja brinna på grund av lutningen kan de inte svara på. Något mystiskt måste det vara. Det närmsta jag kan komma trollen är det stora flyttblocket från inlandsisen. Stenen finns i närheten av Skarvberget och det vet vi ju alla att troll bor under flyttblock.

Fotografi taget av Anna Nyberg.

Ortsborna är dock ytterst hjälpsamma. De vill gärna bjuda på mysterium. Rolf berättar att hans morbror Allan sett med egna ögon den gamla kyrkogården i skogen, troligen någon gång på 40-talet. Flera av de andra som bor i trakterna vet om en kyrkstig där det stod lik på vintern. Men var, är frågan. Kanske under E4:an?

Skarvsjötanten

Olycksrapportering mellan Gävle och Hagsta

2022

- Personbil kolliderar med mitträcket.
- Buss kör ner i dike några kilometer norr om Skarvbergets rastplats.

2021

- Singelolycka strax norr om Skarvberget.
- Lastbil kör in i personbil bakifrån.
- Lastbil kör ner i dike söder om Skarvberget.
- Personbil kolliderar med mitträcket i höjd med Skarvberget.
- Bilbrand under färd i norrgående riktning strax norr om Skarvberget.
- Krock med två personbilar strax söder om rastplatsen vid Skarvberget.
- Personbil kolliderar med mitträcke.
- Kökrock där 3-4 personer skadats.
- Viltolycka i höjd med Skarvberget.

2020

- Kollision mellan lastbil och personbil strax norr om Skarvberget.
- Bilist kolliderar med mitträcket och hamnar i diket.
- Personbil kolliderar med mitträcket.
- Olycka med husvagn i norrgående riktning i närheten av Skarvberget.

2019

- Singelolycka i närheten av Skarvberget.
- Singelolycka med lastbil.
- Singelolycka, sjukdomsfall.
- Singelolycka, bil hamnar i dike.
- Singelolycka med lastbil.
- Bil kolliderar med mitträcket.
- Personbil voltar i södergående riktning strax norr om Skarvberget.

Källa: Xnytt.se

Arkivens dag runt om i länet

lördagen den 12 november

Kort om Arkivens dag

Arkivens dag anordnades första gången 1998 och besöktes då av 35.000 personer runt om i Sverige. Dagen är ett stort samarbete mellan arkivens samtliga sektorer och omfattar alla typer av arkivinstitutioner över hela landet. Tanken är att väcka intresse för och kunskap om arkivsektorns roll och betydelse i samhället. Detta kan till exempel genomföras med öppet hus, utställningar eller olika föredrag. Dagen infaller alltid andra lördagen i november.

Ljusdal

På Arkivens dag den 12 november, klockan 10-14, öppnar Ljusdals kommunarkiv en liten utställning i biblioteket i Ljusdal.

Klockan 11 invigs utställningen av kommunstyrelsens ordförande Marit Holmstrand. Arkivarien kommer finnas på plats under dagen. Utställningen pågår till den 17 december och är öppen samma tider som biblioteket. Se bibliotekets öppettider på [www.ljusdal.se/upplevagora bibliotek/oppettider](http://www.ljusdal.se/upplevagora-bibliotek/oppettider)
Besöksadress: Norra Järnvägsgatan 21, Ljusdal.

Utställningens utgångspunkt är ett protokoll från Kommunalnämndens sammanträde den 5 november 1904. Vi ställer oss frågan: Vad är det för öden som döljer sig i detta protokoll? Vi kommer visa foton på personer och byggnader som nämns och var i Ljusdal de höll till samt lite arkivföremål som anknyter till händelser i protokollet.

Österfärnebo

Mellan klockan 13:00 och 16:00 arrangerar Hembygdsforskarna i Österfärnebo en utställning på temat "Myter och mysterier".

Kl. 14.30 högläser Anders Lövgren en gammal sägen.

Utställningen kommer att finnas på Österfärnebo bibliotek. Besöksadress: Framnäsgratan 16. Forskarrummet kommer hållas öppet där man har tillgång till bl.a. fotoarkiv, skrifter och klippalbum.

Kontaktperson: Annika Wigert, anwigert@gmail.com

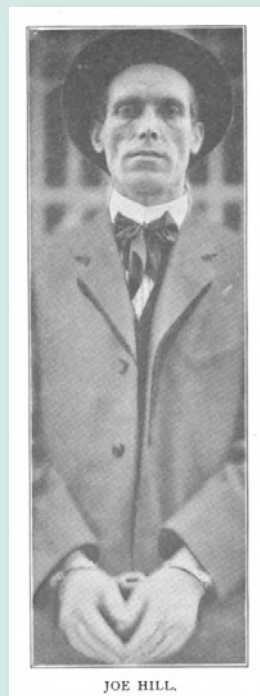
Gävle

Arkivens dag 2022 med temat Myter & mysterier.

Arrangör: Arkiv Gävleborg

**Tid och plats: Kl. 12:15 på Nedre Bergsgatan 28, utanför
Joe Hill-gården. Utomhus.**

Presentation och musikinslag.
Utdelning av specialutgåva.
Självserving av kaffe.
Stadsvandring kl. 13–14:
"Joel & Maria, en dödlig kärleksaffär?"
"Gåtan Johan Filip Nordlund".

Digitala arrangemang

Gävle kommunarkiv

Arkivens dag hos Gävle kommunarkiv är i år endast digitalt på grund av pågående ombyggnation i Förvaltningshuset. Vi kommer att visa några mystiska och okända bildberättelser på våra sociala medier: www.gavle.se/kommunarkiv och www.facebook.com/gavlekommunarkiv/. Så titta in på våra sociala medier den 12 november.

- Vårt äldsta fotografi. Vem är mannen på bilden?
- Två inbundna mystiska räkenskapsböcker från 1800-talet som saknar information om var de kommer ifrån.
- Korta bildberättelser om okända personer och platser.

Lös mysterier tillsammans med Regionarkivet!

Regionarkivet satsar i år på ett digitalt arrangemang till Arkivens dag. Mer information kommer finnas på deras webbsida:

www.regiongavleborg.se

Gåtan Nordlund: Joe Hills granne och samhällets fiende nr 1

Johan Filip Nordlund. Längd: 188 cm. Kroppsbyggnad: stark. Hår: mörkbrunt. Ögon: blågrå. Näsa: rak. Så såg han ut, den 25-årige, "förra straffängsen" Johan Filip Nordlund. Gävle anges som hemort på fångkortet från år 1900. Till Gävle hade Nordlund förpassats efter tidigare avtjänade straff.

Föräldrarna hyrde fastigheten på Övre Bergsgatan 11 i Gävle. Det var på den adressen de mottog nyheten om att deras son knivhuggit och skjutit tretton personer, varav fem avlidit av sina skador.

Det rådde inget tvivel om att Nordlund var en iskall massmördare. Han erkände de fasansfulla rånmorden på båten Prins Carl ute på Mälaren den 17 maj år 1900. Nordlunds kriminella meritförteckning var redan lång: Som tonåring stal han klockor, kläder och kontanter, vid ett tillfälle snodde han åt sig en utvandrares pengar och Amerikabiljett. Han förfalskade räkningar, ägnade sig åt bedrägeri i Västmanland och Dalarna, lurade i folk att han var dövstum och tiggde ihop pengar. Han skar svansar och manar av 80 hästar i Hälsingland för att sälja som tagel; de stackars djuren höll nästan på att förblöda. Han var en trogen fängelsekund, satt fången i cellfängelset i Gävle för häststöld. På Långholmen i Stockholm försökte han elda upp sig själv, sin cell och hela fängelset, men drabbades av panik och vrålade, stående på en stol vid fönsterventilen, efter hjälp.

Nordlund framstår i historieskrivningen som endimensionell: han tycks sakna några som helst förlåtande drag. En hopp- och samvetslös våldsverkare, som trots att han hade kärleksfulla, gudfruktiga föräldrar ägnade sig åt ständiga illdåd. Hans förhårdade beteende föranledde dagspress i både Sverige och Danmark att diskutera det svenska samhället och dess tandlösa straffsystem. Ett samhälle som framfött honom, och ett straffsystem som inte rådde på honom. Ledarskribenter, journalister och politiker som Hjalmar Branting deltog i debatten. Man skuldbelade "Mälarmördarens" föräldrar, särskilt hans mamma.

Arbetarklassens levnadsvillkor kunde annars vara en delförklaring, spekulerade Svenska Dagbladet. – En målmedveten socialpolitik kunde vara rätt medicin och förhindra grova våldsbrott på längre sikt. Känns diskussionen igen 2022?

"Det rådde inget tvivel om att Nordlund var en iskall massmördare."

"I min fantasi blev hans ansikte en katts. Med det svarta tillbakastruktura håret, den låga pannan, de starkt utvecklade kindkotorna. Han gick till sin plats med det fångna rovdjurets lugn och överlägsna likgiltighet." – Anna Larsen, dansk skådespelare, beskriver sitt möte med Johan Filip Nordlund under rannsakningen i Västerås.

En sådan som Nordlund användes för att rättfärdiga dödsstraffet. Även mördaren ansåg straffet oundvikligt. Han bad inte ens om nåd.

Men vad hade då egentligen hänt den 17 maj? Vad hade "Mordlund", "Mälarmördaren", "Svarte Filip" gjort?

Han hade ända sedan vistelsen på Långholmen, där han suttit inspärrad i fyra år, fantiserat om att äga ett eget fartyg.

Efter fängelsevistelsen hade han återvänt med sin bror till föräldrarna i Gävle, anmält sig vid pastorsexpeditionen och inställt sig hos stadsingenjören som gav honom en klapp på axeln, men inget jobb. Nordlund ska då ha bestämt sig för att fortsätta sin kriminella bana. Han vandrade över Falun, Västerås och dök upp i Örebro, där han införskaffade en lång kniv och en fickrevolver. I samband med provskjutningen stoppade han på sig ytterligare ett skjutvapen. Han gjorde ett försök att kapa ångaren Björksundet, men den lade till vid varenda brygga och när det blev dags att råna passagerarna visade det sig att Nordlund var ensam kvar på båten.

Istället blev det Prins Carl i Arboga, som föll honom i smaken, på vilken ett tjugotal personer steg ombord.

Fartyget, som byggts vid Brodins varv på Brynäs i Gävle, hade Stockholm som slutdestination.

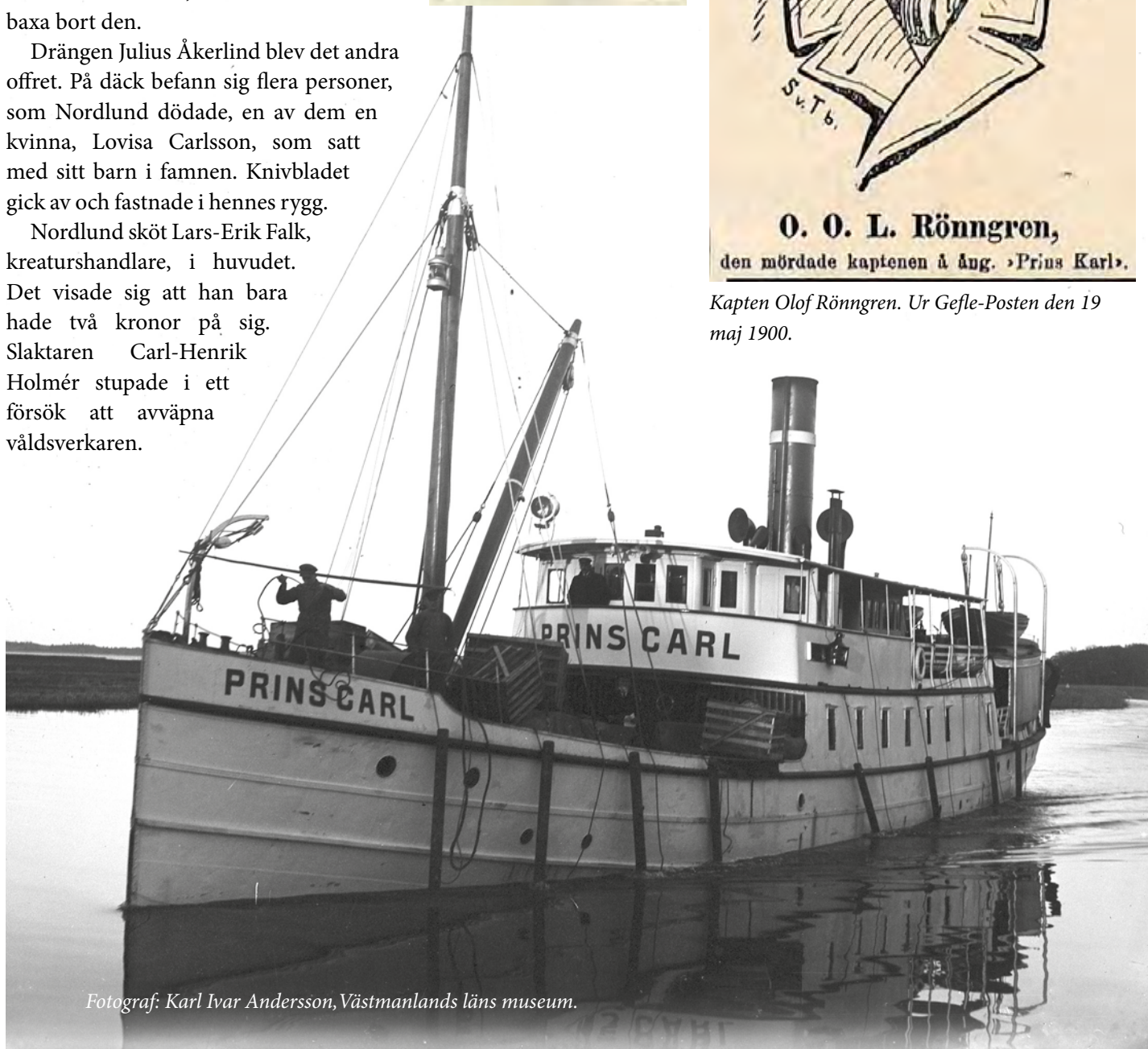
Kaptenen Olof Rönngren, enligt Nordlund en redig karl, blev det första offret. Nordlund högg honom i ryggen ungefär en timme efter att båten lämnat kajen vid Kvicksund. Kaptenen stupade inte direkt; han utstötte några ord av förvåning, stapplade nedför trappen till till akterdäck och föll sedan ihop och blev liggande. "Som en död sill", tillade hans baneman likgiltigt. Den döda kroppen skrämd Nordlund, men han måste ändå baxa bort den.

Drängen Julius Åkerlind blev det andra offret. På däck befann sig flera personer, som Nordlund dödade, en av dem en kvinna, Lovisa Carlsson, som satt med sitt barn i famnen. Knivbladet gick av och fastnade i hennes rygg.

Nordlund sköt Lars-Erik Falk, kreaturshandlare, i huvudet. Det visade sig att han bara hade två kronor på sig. Slaktaren Carl-Henrik Holmér stupade i ett försök att avvärja våldsvärkaren.

Kapten Olof Rönngren. Ur Gefle-Posten den 19 maj 1900.

Fotograf: Karl Ivar Andersson, Västmanlands läns museum.

Nu Nordlund han rusade till maskinkappen,
Men »mäster» har redan stängt af hela trappen,
Och bofven får åter ge sig af upp på däck,
Där han vadar i blodet, så högt som en bäck.

På afstånd å fjärden ses lanternor blänka —
Hjälpen försynen vill ändtligen skänka —
Det är båten »Köping», som nalkas med fart —
Nu, Nordlund, på brotten slut är det snart!

*Nordlunds massmord gav upphov till
åtminstone ett par så kallade skillingtryck.
Det mest spridda var förmodligen
»Mälaredramat: en sångbar berättelse om
de gräsliga ogerningarna å ångbåten Prins
Carl». (Bilder: Stockholmskällan)*

Mördaren lyckades inte få kontroll på ångaren. Maskinen stoppade. Ett annat passagerarfartyg närmade sig och han beslöt sig för att ge sig av, men innan han firade ner sig i livbåten snodde han åt sig kaptenens röda plånbok.

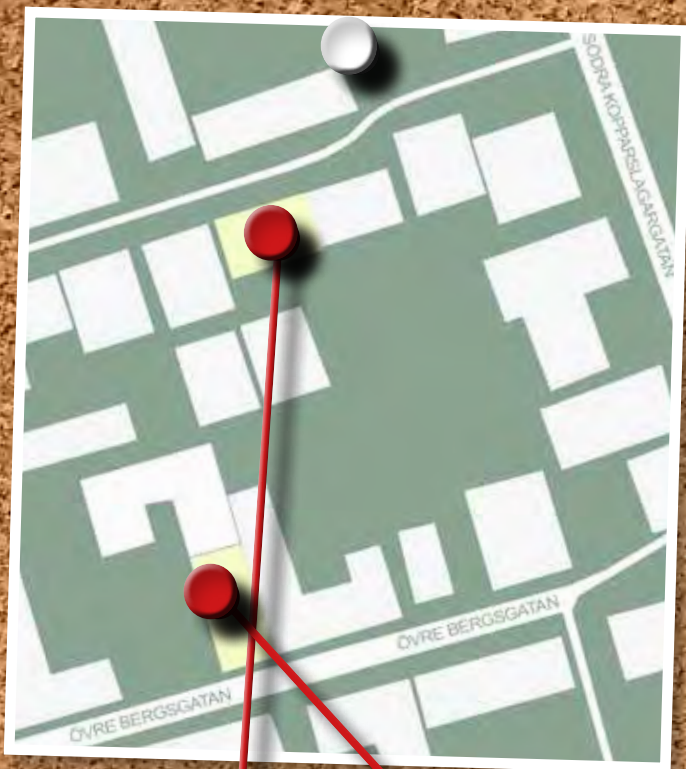
Nordlund steg iland vid Tidö gård och tog sig via Strömsholm till Eskilstuna. På en herrekipering köpte han och iklädde sig kläder för kaptenens pengar. På Skogstorps tågstation, sittande på en träbänk iklädd nya byxor, rock, väst och vit krage med rosett, iförd pincenez och sportmössa, skedde gripandet. En av de tre detektiverna kunde efter en utdragen kamp, där Nordlund först slagits sig fri, med hjälp av sin svångrem binda den vilde gärningsmannen.

Rannsakningen i Västerås förflöt relativt odramatiskt, och utgången var självklar. Även i fängelset var mördaren en plåga. Han var både skrämmande men också lättskrämd. Vid ett tillfälle överföll han vaktarna med en

vässad hasp, lossad från järnsängen. En vakt skadades svårt i huvudet. Den dödsdömde besöktes i Västerås av sin förtvivlade mor och skrev det sista avskedsbrevet till familjen den 5 december. De sista veckorna av sitt liv mjuknade han något, han blev nästan omvänd genom samtal med pastorn August Hylander. Nordlund läste också skildringar om den franska revolutionens offer och om giljotin. Han såg ingen skam i att förlora sitt huvud. Skarprättare Dahlman ska heller inte ha känt någon skam, stolt som han var i sitt yrke, när han höjde sin yxa för »Mälarmördarens» skuld.

Nordlunds ogärningar och död bearbetades till visor, som spreds genom skillingtryck. Frågan är vad vi kan lära av den sångbara berättelsen om »Mälarmördaren». »Den mannen han är och förblifver en gåta», säger visan.

Anders Wesslén

Söderpojarna Nordlund och Hägglund

En märklig omständighet är att Johan Filip Nordlund, som var den sista i Sverige att halshuggas med yxa, hade sitt föräldrahem endast 30 meter från det hus där den siste svensken att arkebuseras växte upp. Nordlund på Övre Bergsgatan 11 var fyra år äldre än grannen Joel Hägglund på Nedre Bergsgatan 28, den senare världsberömd som visdiktaren Joe Hill. De kan mycket väl ha varit barn- eller ungdomskamrater i Gamla Gefle.

Båda pojkarna hade religiösa föräldrar: Joe Hills far, timmermannen och senare konduktören Olof Hägglund, var medlem av Gefle Missionsförening, sedermera anhängare av P.P. Waldenström, vilket framgår av arkivmaterialet. Vi har i arkivet sökt efter Nordlunds föräldrar, som ska ha varit baptister, men inte funnit dem i några medlemsmatriklar. Särskilt hans mor, Anna Lisa, ska ha varit varmt religiös.

Hon berättade för en reporter att sonen "alltifrån barndomen varit okynnig och ganska underlig". "Redan tidigt började han springa ute och bettla." I en grannfastighet hade han en nära vän. "En psykologisk gåta var han i mycket. En liten gosse i en af granngårdarna (Joel Hägglund?) omfattade han t. ex. med en nästan rörande ömhet." (Ljusdals Tidning den 22 maj 1900).

Ett sista märkligt sammanträffande: De överlevande och skadade passagerarna ombord på ångaren Prins Carl fördes så fort båten ankom Stockholm till Serafimerlasarettet på Kungsholmen. Deras ankomst måste ha väckt stor uppståndelse på lasarettet. Och vem låg inlagd där, om inte Joel Hägglund som just då behandlades för sin svåra hudsjukdom! Vad tänkte Joel om sin granne Johan Filips fruktansvärda död?

Anders Wesslén

Joel och Maria från Söder i Gävle – en dödlig kärlekshistoria?

1951 gav författaren Ture Nerman ut den första biografen på svenska om protestsångaren och fackföreningsmannen Joe Hill. Det var Nerman som parade ihop legenden Joe Hill, avrättad för mord i USA år 1915, med den verkliga människan Joel Emanuel Hägglund, uppväxt på Söder i Gävle. Men redan 1915 hade en kvinna avslöjat Joe Hills rätta identitet för Arbetarbladet. Namnet Joel Hägglund glömdes snabbt bort. Kvinnan väckte viss uppståndelse med sin historia – och sitt levnadssätt. När Nerman skrev på sin Joe Hill-bok långt senare blev han kontaktad av IOGT-profilen Ruben Sjödin i Gävle. Sjödin berättade om den kvinnliga uppgiftslämnaren och hennes historia – kvinnan som kan ha beseglat Joe Hills tragiska öde.

Ur Arbetarbladet den 18 december 1915

» Arbetarbladet har utförligt skildrat den uppseendeväckande rättegången mot svensken Josef Hillström, som anklagats och dömts för mord å en handlande Morrison och dennes son i Salt Lake City, och som enligt det senaste meddelandet i saken avrättades i slutet av november månad. Vi ha också omtalat, vilken opinionsstorm domen väckt, särskilt bland de organiserade arbetarna i Amerika och vilka krafter som varit i värksamhet för att söka få domen upphävd. [...]

Emellertid har en svensk dam, som vistades i Salt Lake City vid tiden för mordet och som även på grund av sin personliga bekantskap med mördaren vittnade vid rättegången angående mordet, lämnat oss en framställning av saken som otvetydigt tycks ge vid handen, att mannen verkligen begått mordet.

För det första meddelar svensk-amerikanskan att den dömda inte, som det hela tiden uppgivits i tidningarna, hette Josef Hillström utan Joel Hägglund och att han var bördig från Gävle. Härifrån utvandrade han för cirka 13 år sedan tillsammans med ett par andra gävlebor. [...]

Damen, som lämnar oss uppgifterna, är också gävlebo. Hon kände Hägglund mycket väl före hans avresa härifrån, säger hon, och när hon så helt oförmodat träffades honom på ett kafé i Salt Lake City, pratade de länge om förhållandena här – hon hade då inte varit i Amerika så länge – och hon bjöd honom och hans kamrat, också han svensk, hem till sig. Detta var endast ett par dagar före mordet. Hägglund var skicklig pianist, och hon bad honom därför att infinna sig till en sällskapsafton, som hon anordnat samma kväll mordet begicks, för att spela för de inbjudna. Även hans kamrat, Appelkvist, inbjöds. Det föreföll emellertid, som om de haft svårt för att ge klart besked, men slutligen förklarade de, att de nog skulle komma, ett löfte, som de dock svek. Rörande mordet berättar damen: Handlanden Morrison och hans båda söner befunno sig i butiken och stodo just färdiga att stänga den, då två män, som maskerat sig genom att knyta näsdukar för ansiktet, trängde in, varvid den ene av dem under utropet: 'Äntligen fick jag fatt i dig!' höjde revolvern och avlossade ett dödande skott mot Morrison. Den äldre av Morrisons söner sprang fram till en låda och hämtade därur en revolver, varmed han sköt på mördaren. Skottet träffade i bröstet, men den skjutne hade krafter nog att avlossa ytterligare tre skott, vilka samtliga träffade Morrisons äldre son.

Arkivfynd!

Helt nyligen gjordes en upptäckt om Joe Hill på Arkiv Gävleborg. Se sista sidan!

AB:s uppgiftslämnare Maria Johansson. Foto ur hennes självbiografiska roman, utgiven i USA.

Damen, som lämnar oss uppgifterna, är också gävlebo.

Denne föll också genast död till golvet. Yngre sonen befann sig inne i ett närgränsande packrum, därifrån han bevittnade händelsen, men han vågade sig ej fram. [...]

Det mäst graverande vittnesmålet mot Hägglund avgavs av läkaren, som han mordkvällen uppsökt för att få hjälp för ett sår, som han fått av en revolverkula i bröstet. [...] Hägglund förklarade inför domstolen – den uppgiften hade han också lämnat läkaren – att han blivit skjuten under ett uppträde rörande en kärleksaffär, och att han icke kunde meddela namnen på de medagerande i dramat, emedan han då skulle kompromettera en dam, vars heder han, även om det skulle kosta honom livet, komme att bevara. [...]

Hägglunds kamrat, Appelvist, försvann från orten, när misstankarna riktades mot H. och har sedan trots ivriga efterspaningar och trots att belöning är utsatt för hans gripande, ej kunnat påträffas. [...]

Med motivet till det ohyggliga dådet? Vår interlokutris förklarar, att H. sällan hade något ordnat arbete och att han tydligtvis skaffade sig uppehälle på ett sätt, som inte tålde polisens inblandning. Morrison var för ett 10-tal år sedan poliskommissarie och skulle då ha korsat Hägglunds brottsliga planer, varvid H. upptändes av ett dödligt hat till M. [...]

Ruben Sjödin som sjökapten i lustspelet "Vesterbergs pojke" 1930. Ur Godtemplarträdgårdens arkiv.

En nykter nöjesprofil

Ruben Sjödin var en, med lokala mått mätt, stor nöjesprofil i Gävle under 1900-talets första hälft. I samband med sin 50-årsdag skrev han ner sina minnen i en liten skrift som finns bevarad i IOGT-logen Gefle Skans arkiv.

Han föddes i byn Vall, Ovansjö socken, sommaren 1882. Musikintresset grundlades redan i den tidigaste barndomen. I hemmet sjöngs väckelsesånger, gärna ur den amerikanska evangelisten Ira David Sankeys repertoar. Ruben berättar att han särskilt uppskattade texterna, som var dramatiska "med exempel och liknelser".

Innan Ruben hann börja skolan hamnade familjen i ekonomiskt trångmål och tvingades flytta till Gävle. De bosatte sig på Söder. "Utsikten från vårt fönster som förut på landet varit gröna ängar och vidder byttes mot utsikten direkt på en soplår", skriver han.

Det var "kvällarnas fröjder och uppbyggelse", med det menar han verksamheten i godtemplarlogen med sång, musik, teater och studiecirkel, som räddade honom från torftigheten bland "stans minsta gränder" och umgänget med "föga uppfostrande kamrater".

Ruben Sjödins berättelse visar vilken betydelse nykterhetsrörelsen hade vid den här tiden, för enskilda individer och för samhället i stort.

Jörgen Björk

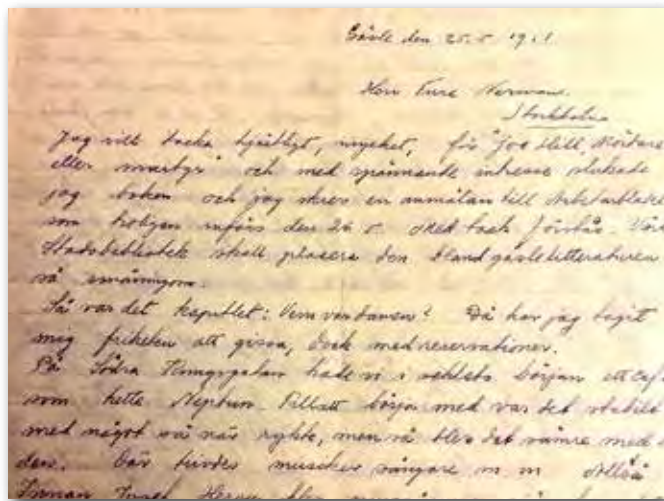
Joe Hill, fortsättning från föregående sida ...

Han var begåvad på sitt sätt, förklarade damen, och hade skrivit flera arbetarsånger, som slagit an mycket. Det är möjligt att han höll sig till de socialistiska organisationerna, blott för att maskera sin brottsliga värksamhet. [...]

Besynnerlig förefaller emellertid historien. Å ena sidan synas ju bevisen mot H. vara av fullständigt fällande art. Å andra sidan är det hart när otroligt, att hela raden av arbetarorganisationer i Amerika utan undantag kunnat uppträda till den avrättades försvar, om han verkligen varit den utstuderade bov – yrkesbov – som den svensk-amerikanska damen anser att han i verkligheten var. [...] Vad skall man tro?"

Huset där Maria Johansson hade sitt kafé (mitten), Södra Kungsgatan 13. Foto: Lennart Sandberg / Länsmuseet.

Ur Ruben Sjödins brev till författaren Ture Nerman. Foto: Anders Wesslén.

Joe Hills barndomsvän Ruben Sjödin pekar ut en kvinna

Brev från IOGT-mannen Ruben Sjödin till författaren Ture Nerman, Gävle den 25 maj 1915:

”Så var det kapitlet: Vem var damen? Då har jag tagit mig friheten att gissa, dock med reservationer. På Södra Kungsgatan hade vi i seklets början ett café som hette Neptun. Till att börja med var det stabilt med något så när rykte, men så blev det sämre med tiden. Där trivdes musiker, sångare m.m. Alltså. Innan Josef Herou blev operasångare sjöng han där. Där spelade Joel Hägglund fiol och flera än han. De som ägde caféet var systrarna Maja och Wilma Johansson. De voro först godtemplare och sjöngo på möten och fester. Maja var äventyret och fick en viss vana med att förlova sig och till och med gift och skild. Är det sådana som kallas 'manslukerska' kanske? Caféet blev nästan nattcafé och så blev det slut. Maja hade en liten kör damer som fick heta 'Vären' och den blev höst till slut. Wilma var bra. Maja stack till U.S.A och det var naturligt att få träffa idealisten Joe Hill, komma tillbaka till Gävle för Arbbl. ge sin berättelse som var fylld av hennes vanliga fantasi. Så gissar jag och kanske rätt. Försmådde Joe Hill henne blevo väl berättelsen i stil därmed. Lögnaktig. I.W.W var farlig, ofantligt, för U.S.A och kanske den färgades av henne och som medlem och ledare blev Hill dömd därefter. Maja Johansson kunde man icke misstänka vara någon idealist. Min äldre bror (nu död) talade om för längesen att Maja Johansson varit hit till Gävle, talade om Joe Hill och hans öde och detta kom troligen A.B. att lyssna till och trycka.”

Ur avslutningskapitlet i Ture Nermans bok Joe Hill – mördare eller martyr?

”Nu finns det en mycket märklig artikel i Arbetarbladet, Gävle, den 18.12.1915, alltså omedelbart efter avrättningen. [...] Gävle-damens framställning verkar misstänkt hatfull. [...]

Till detta kan ytterligare läggas, att Arbetarbladets Gävle-dam inte vågar sätta ut sitt namn. Hon hade vittnat vid rättegången – tydligen emot Hägglund – men föredrog att i Sverige vara anonym. Det inger inte förtroende. Ragnar Johansson [bokförläggare, aktiv syndikalist, bekant med Joe Hill] har mera att upplysa i Fibs förut citerade nummer av den 1.5.1949. Han berättar, att han ett år efter Joe Hills död höll ett föredrag i Salt Lake City om I.W.W. Efter föredraget gick han med några vänner till organisationens expedition. Två civilklädda

87-åriga fröken Edit Hedman inför invigningen av Joe Hill-museet den 22 augusti 1971. Som barn var Edit ofta på besök hemma hos familjen Hägglund. Hon var vän med Joe Hills syster Ester, gift Dahl. Hon berättar i Arbetarbladet att Ester Dahl begravde aska efter sin bror under ett träd på gården. Edit Hedman växte upp på Övre Bergsgatan 9, där fotografen Evert Jäderberg senare hade sin ateljé. Foto ur Arbetarbladets arkiv.

män steg in och bad att få tala med honom. De var detektiver men det gällde inte hans föredrag. Man visste, att han svensk och hade känt Joe Hill personligen. På ett konditori berättade de två polismännen under tysthetslöfte en vidunderlig historia [...]

I stadens svenska tidning hade ett par månader efter Joe Hills död setts en liten insändarnotis av ungefär följande lydelse: 'Undertecknad vill på det bestämdaste avvisa alla rykten om, att jag personligen vare sig känt eller haft något att göra med den person, som för en tid sedan genom sin död väckt sådant uppseende här.'

Undertecknat med ett kvinnonamn, svenskt och känt i staden. Några månader senare, berättade poliserna, hade redaktionen uppvaktats med en längre skrivelse för publicering, vari samma kvinna påbörjat en fantastisk historia om just det hon förut tagit så bestämt avstånd ifrån. Redaktören vände sig till polisen, som kunde konstatera, att kvinnan ifråga tillhörde de välsituerade i staden på grund av sitt äktenskap med en välkänd och framstående industriman. Polisen uppmanade

redaktionen att söka få henne att fortsätta, men att inte publicera artiklarna.

Artiklarna var ett enda virrvarr av orediga tankar och präglades av en ångest som tydde på ett ytterst hårt ansatt samvete. För polisen var saken klar – här avslöjades Joe Hills hemlighet. [...]"

Ester Dahl om sin storebror Joe Hill och en eventuell ungdomskärlek

”Under de sista åren Joe Hill bodde i Sverige brukade han hålla till på ett kafé på Kungsgatan i Gävle. Det fanns ett piano, som Joe fick spela på. Men det var inte bara pianot som lockade, utan också servitrisen. Han berättade ju ingenting för mig men genom vår kusin fick jag höra att de visst var förtjusta i varandra. Den flickan for efter Joe till Amerika, och hon lär ha gift sig där borta. Senare fick jag höra att hon vid ett visst tillfälle blivit hemskickad till Sverige på staten Utahs bekostnad.”

Medlemsavgift 2023, senarelagd fakturering

Fakturorna avseende medlems- och
hyllmeteravgifter skickas ut i samband med
årsmötet i april 2023.

Arkivfynd!

Helt nyligen gjordes
en upptäckt på Arkiv
Gävleborg. Vi hittade

Joel Hägglund i
medlemsmatrikeln för
nykterhetslogen 195
Gefle Skans. Legendan
säger att Joe Hill var
nykterist, men faktum är
att han blev utesluten ur
logen 1/4 1896!

Foto från Ateljé J-bergs arkiv.

arkiv gävleborg

ArkivXet är Arkiv Gävleborgs medlemstidning.
Layout: Evelin Skoglund

*Arkivet bevarar och tillgängliggör material från föreningar,
historiska företag och privatpersoner i Gävleborgs län.*

Ordinarie öppettider vardagar 8.30–16.00
Boka ditt besök nu!

Arkiv Gävleborg
Fältskärsleden 10, 802 80 Gävle

Telefon: 026-10 88 70
Telefon arkivchef: 070 – 331 97 07
E-post: arkivet@arkivgavleborg.se
Hemsida: www.arkivgavleborg.se
www.facebook.com/arkivgavleborg.se

Arkiv Gävleborg ingår i kultursamverkansmodellen genom delfinansiering från Region Gävleborg.
Länets alla kommuner bidrar även till verksamheten!